

VINCZE LÁSZLÓ

Kétnyelvűség, oktatás és nyelvi identitás Finnországban¹

Anyanyelvi oktatás kisebbségben

A nyelvi kisebbségek esetében különös jelentőséggel bír, hogy a felnövekvő generációk milyen nyelven vesznek részt az oktatási rendszerben. Ennek oka elsősorban az, hogy az anyanyelven folyó oktatás nemcsak magának az anyanyelvnek a kiművelt megtanulása érdekében lényeges, hanem a személyiség kialakítása, a megismerés és a közösségi identitás kialakítása érdekében is, mivel ezeket a feladatokat „az összes tantárgy és az egész iskolai élet együttesen látja el; s ebben az irodalomnak, a történelemnek, a földrajznak és az ének-zenének együttléve nagyobb szerepe van, mint az anyanyelvi tantárgynak” (Szépe 1996).

Bár az utóbbi időben több kutatás is folyt a határon túli magyar közösségek iskolaválasztási szokásainak feltérképezése céljából (többek között Sándor 2000, Sorbán 1997, Mirnics 1998), a probléma megoldásának szempontjából ezek száma és szerepe nem számottevő. Jól jelzi ezt, hogy a Határon túli Magyarok Hivatalának 2006-os országjelentései szerint a magyar nemzetiségű általános iskolás diákoknak Szlovákiában például 18, Vajdaságban pedig 19 százaléka a magyar helyett szlovák, illetve szerb tanítási nyelvű iskolát látogat.

Akadnak azonban olyan kisebbségek is, melyek nemcsak hogy felismerték az anyanyelvi oktatás jelentőségét, de – különböző módokon – tesznek is az iskolaválasztás befolyásolása, illetve a kisebbségi iskolák iránti pozitív attitűd kialakítása érdekében. Közülük is kiemelkednek a finnországi svédek.

Svédek Finnországban

Finnország mintegy hat évszázadon át a svéd királyság része volt. 1809-ben az orosz cár fennhatósága alá került, majd 1917-ben elnyerte függetlenségét.

A legfrissebb népszámlálási adatok szerint az ország 5,2 millió lakosának 5,5 százaléka, mintegy 290 ezer fő svéd anyanyelvű². A finnek már az 1919-es alkotmányban rögzítették, hogy államuknak – amelynek 1920-ban 341 ezer (11 százalék) svéd anyanyelvű polgára volt – a finn mellett hivatalos nyelve a svéd is, és ezt a passzust a 2000-ben elfogadott új alkotmány is változatlan formában átvette.

¹ A szerző kutatásait Finnországban a Svenska Litteratursällskapet támogatta.

² Språkfördelningen i Svenskfinland – befolkning enligt språk i svenska och tvåspråkiga kommuner i Finland .31.12.2005. Svenska Finlands folkting.

A svéd nyelv használatáról előbb az 1922-es, majd a 2004-es nyelvtörvény³ rendelkezett. Ezek a finnországi svédek számára gyakorlatilag teljes körű kulturális és funkcionális⁴ autonómiát biztosítanak, s kimondják: az ország „másik hivatalos nyelve” minden olyan településen hivatalosan használható, ahol az adott nyelvcsoporthoz aránya eléri a 8 százalékot vagy a 3000 főt. Mivel a két nyelv minden tekintetben azonos jogokkal rendelkezik, akadnak olyan települések is – így például az Österbotten tartomány szívében fekvő kisváros, Närpes (Narpioo) –, ahol a finnek száma nem éri el a 8 százalékot, illetve a 3000 főt, ennél fogva csak a svéd nyelv használható hivatalosan. Azok a személyek, akik valamilyen élethelyzetben nem tudnak maradéktalanul élni nyelvi jogaikkal, a finnországi svéd parlamenthez (Finlands Svenska Folkting), az igazságügyi minisztériumhoz, illetve a parlament jogbiztosához fordulhatnak panasszal.

Alapfokú oktatás Finnországban

Finnországban az iskolaköteles korú gyermekek 99,7 százaléka, mintegy 60 ezer fő jár általános iskolába. A balti államban a gyermekek hét éves kortól iskolakötelesek, ennél korábban csak pszichológus hozzájárulásával kezdhetik meg tanulmányaikat.

Az általános iskolák kilenc évesek: az alsó tagozat az elsőtől a hatodik, a felső a hetedikől a kilencedik évfolyamig tart. Az oktatási intézmények – néhány magániskolától eltekintve – önkormányzati fenntartásúak, s az állam részéről jelentős támogatásban részesülnek. Ennek köszönhetően a gyermekek számára nemcsak maga az oktatás ingyenes, hanem a tankönyvek, a különböző tanszerek, valamint napi egy alkalommal a meleg étel is. Utóbbinak Finnországban ötven éves hagyománya van.

Az iskolák működését az önkormányzatok ún. nevelési bizottságai felügyelik, amelyeknek többnyire különálló svéd és finn nyelvű szekciója van.

A gyermeklétszám intézményenként változó, a legkisebb iskoláknak 10–15, a legnagyobbaknak 900–1000 diákja van. A tanév 190 nappól áll.

A svéd nyelv helye a finn oktatási rendszerben

Finnországban a svéd nyelvű oktatás az óvodától az egyetemig zárt rendszert alkot, s a kisebbség helyzetének kezelésében mindenütt jellemző a pozitív diszkrimináció (Köpf 1996).

Az ország 4300 iskolája közül jelenleg 295 svéd tanítási nyelvű. Egy osztály indításához 13 diák szükséges, ezért azokban a városokban – például Tampere-ben (Tammerfors), Oulu-ban (Uleaborg) vagy Kotka-ban –, ahol kevés svéd él, s így nincs esély arra, hogy összejöjjön a megfelelő tanulói létszám, svéd magániskolák működnek. Hasonló körülmények vezettek ahhoz az „iskolavítához” is, mely S:t Karinsban zajlott 2006 őszén: a 22 ezer lakosú kisvárosban 800 svéd él, s a svéd szülők gyermekeik számára önkormányzati fenntartású svéd iskolát követeltek a város vezetésétől.

³ Utóbbi a finn parlament 2003. február 11-én fogadta el.

⁴ Funkcionális autonómián az önrendelkezés olyan formáját értjük, melyben egy kisebbség nemcsak oktatási és kulturális, hanem más intézményeket is saját irányítása alatt tarthat. Finnországban svéd nyelvű laktanya, rendelőintézet, drogambulancia és alkoholelvonó központ is működik, és van két olyan bíróság is, melyek fő ügyintézési nyelve a svéd.

Bár a szülők több tüntetést is tartottak, hogy súlyt adjanak követeléseiknek, a kisváros önkormányzata egyelőre nem hozott végleges döntést az ügyben – jöllehet a legnagyobb finnországi svéd alapítvány, a Kulturfonden igazgatója bejelentette: az alapítvány egy millió euróval támogatná egy svéd iskola felépítését S:t Karins-ban⁵.

A svéd iskolákban a tanárok többsége természetesen svéd anyanyelvű; aki nem, annak munkába állása előtt – akár általános iskolai, akár egyetemi állásra pályázik – vizsgát kell tennie svéd nyelvből. A tankönyvek többségét Finnországban nyomtatják, csupán egy kisebb részük érkezik Svédországból.

A finn oktatási rendszer sajátos vonása, hogy a finnek és a svédek – noha utóbbiak az ország lakosságának csupán 5,5 százalékát teszik ki – kölcsönösen tanulják egymás nyelvét. A jelenlegi szabályozás szerint az első idegen nyelv tanulását (A-nyelv) az általános iskolák harmadik osztályában kell elkezdni, s ezt az angol, valamint a svéd vagy finn nyelv közül kell választani. A második idegen nyelv (B-nyelv) elsajátítására hetedik osztálytól kerülhet sor; ekkor azoknak is el kell kezdeniük az ország másik hivatalos nyelvének tanulását, akik első idegen nyelvként az angolt választották.⁶

A finnországi diákok többsége harmadik osztálytól angolul, hetedikétől pedig az ország másik hivatalos nyelvén, svédül vagy finnül tanul. A heti óraszám mindkét idegen nyelv esetében 2–3. (A szabályozás alól kivételt képeznek a túlnyomórészt svédek által lakott, területi autonómiával rendelkező Åland-szigetek, ahol állami támogatásban csak svéd tanítási nyelvű iskola részesülhet, s a finn nyelv csak választható és nem kötelező idegen nyelv.)

2004-ben meglehetősen visszatetszést keltett az ország svéd ajkú lakossága körében, hogy a finn kormány az érettségivizsga-reform keretében határozatot fogadott el arról, hogy a finnországi diákoknak a jövőben csak az anyanyelvből (valamint további három, szabadon választható tárgyból) kötelező érettségi vizsgát tenniük, az ország másik hivatalos nyelvéből többé nem⁷.

Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az egymás nyelvének elsajátítására vonatkozó rendeletek nemcsak az általános és középiskolások, hanem az egyetemisták számára is kötelező érvényűek. Ez azt jelenti, hogy a svéd tanítási nyelvű felsőoktatási intézményekben finn, a finn oktatási nyelvűekben svéd nyelvű órákra is kell járniuk a hallgatóknak.

Az 1990-es oktatási reform idején széles körű társadalmi vita alakult ki azzal kapcsolatban, hogy a svéd nyelv továbbra is kötelező tárgy maradjon-e a finn ajkú diákok számára. A kötelező svéd oktatás ellen a következő érveket hozták fel (Herberts – Langärds 1993):

⁵ *Hufvudstadsbladet* 2006.09.05.

⁶ 2004-ben meglehetősen felbolydulást keltett Finnország-szerte, hogy az ország nyugati tengerpartján fekvő Karleby-ben (Kokkola) a város oktatási bizottsága úgy döntött: teljes egészében eltörli a finn nyelv oktatását a svéd iskolákban. A határozatot – melyet később eltöröltek – elsősorban azzal indokolták, hogy a svéd iskolában tanuló gyermekek túlnyomó többsége vegyes házasságból érkezik, és többségük a családban úgyszintén a finn nyelvet használja (*Österbotningen* 2004.11.19.).

⁷ A téma a finnországi Svéd Néppártnak köszönhetően a 2007-es országgyűlési választások kampánya során ismét napirendre került.

1. *Pedagógiai szempontok:*

- a kötelező tárgyak, szemben a szabadon választhatóakkal, ellenérzéseket ébresztenek a diákokban;
- gondolni kell a gyengébb képességű tanulókra is.

2. *Nyelvi szempontok:*

- a svéd csupán kisebbségi nyelv Finnországban;
- más nyelvek fontosabbak;
- az európai integráció és a növekvő nemzetköziesedés más nyelvek ismeretét sürgeti;
- a svéd nyelv nem jelent kulcsot/utat más nyelvekhez.

3. *Kulturpolitikai és nyelvpolitikai szempontok:*

- „Suomessa puhutaan suomea” – Finnországnak finnek kell lennie;
- erősödhet Svédország befolyása;
- Svédország nem biztosít elég jogot az ott élő finn kisebbség számára;
- a svédek számarányukhoz képest amúgy is messze túlreprezentáltak a társadalom számos területén;
- a svédek egy felsőbb társadalmi osztályt alkotnak Finnországban: gazdagok és nagy befolyással rendelkeznek.

A kötelező svéd oktatás mellett pedig a következő érvek sorakoztak fel:

- Finnország kétnyelvű állam – történelmileg, kulturálisan és jogilag;
- a svéd nyelv híd Skandinávia felé – gazdaságilag, kulturálisan és politikailag;
- kötelező – na és? (sic!).

A vita az oktatási reformot követően lezárult: a svéd nyelv a finn ajkú diákok számára továbbra is kötelező tárgy maradt.

Speciális nyelvtudás-fejlesztő programok

A finnországi általános iskolákban többféle program is létezik az ország másik hivatalos nyelvének elsajátítására. Ezek nem csupán lelkes civileknek az állami intézményektől távol eső kezdeményezései, hanem az iskolarendszerhez szervesen kapcsolódó, az állami iskolák keretein belül folyó programok, amelyek – ha figyelembe vesszük, hogy az együttműködés micsoda szervezési többletmunkát jelent – egyértelműen bizonyítják a légkör rendkívüli nyitottságát.

Közülük az egyik az ún. „anyanyelv-megerősítési” (förstärkt modersmal) program. Ezt többnyire a svéd tanítási nyelvű iskolák kínálják azoknak a vegyes házasságban született gyermekeknek, akik odahaza, a családban elsősorban finnül beszélnek, s ennek következtében svéd tudásuk alacsony szintű. Számukra az iskola – túlnyomórészt az első két évben – heti két órával többlet biztosít svéd nyelvből.

Rendkívül népszerűek az ún. „belemerítő” programok (språkbud) is, melyekben évente 3000–5000 diák vesz részt. Ezek lényege, hogy a svéd többségi környezetben élő finn diákok az általános iskola első két évében – hogy később könnyebben tudjanak beilleszkedni lakóhelyük környezetébe, s hogy jól ismerjék az ország másik hivatalos nyelvét – intenzíven tanulnak svédül. A belemerítő program során az iskola megkezdését követően a finn diákok csak az anyanyelvi, valamint a vallás- és világszemlélet tantárgyakat tanulják anyanyelvükön, míg a többit svédül. A második osztályban megindul a svéd nyelvű írás–olvasás oktatása is. A harmadik osztálytól aztán fokoza-

tosan csökkenni kezd a svéd nyelvű órák száma, s a diákok egyre több tárgyat tanulnak anyanyelvükön, finnül.

Belemerítő program természetesen nemcsak svéd környezetben élő finn anyanyelvű diákok, hanem finn környezetben élő svéd diákok számára, sőt néhány iskolában angol nyelven is létezik. Az oktatásnak ehhez a speciális módjához speciális nyelvkönyvek állnak rendelkezésre. Finnország legnagyobb általános iskolája, amely mindkét nyelvcsoporthoz számára biztosít belemerítő programot, Jakobstadban (Pietarsaari) található.

A svéd tanítási nyelvű iskolák biztosítják a vegyes családokból érkező gyermekek számára az anyanyelv-irányú finn oktatást (modersmålsinriktad finska). Lényege, hogy a családban a finn nyelvet (is) használó diákok nem azokra a finn nyelvórákra járnak, mint az egynyelvű svéd diákok, hanem közel ugyanolyan magas szintű anyanyelv-oktatásban vesznek részt, mint ami a finn iskolákban zajlik, és ugyanolyan hangsúlyosan jelenik meg benne a finn nép irodalma, kultúrája is. Gyakran felmerülő kérdés, hogy a finn tanítási nyelvű iskolák vajon mikor fognak hasonló svéd nyelvi programot indítani vegyes házasságban született tanulóik számára?

Svéd nyelvű pedagógusképzés

Mind középtávon, mind hosszú távon gondolkodva stratégiai kérdés az is, hogy milyen képzésben részesülnek azok a pedagógusok, akik ezt a nyelvi sokszínűséget támogató rendszert hivatottak működtetni.

A svéd nyelvű tanárképzés helye az Åbo Akademi vasai intézete⁸, amely szoros kapcsolatot tart a svédek által lakott egyes régiók önkormányzataival, s így az igényeknek megfelelő számban tudja képezni a pedagógusokat. A pedagógiai karon jelenleg 700 hallgató tanul. Itt oktatják a belemerítő programok alapját képező, rendkívül alaposan kidolgozott módszertant is.

A finnországi svéd pedagógusok egy kisebb hányada finn egyetemeken szerzi meg végzettségét. Nekik tanulmányaik befejezése előtt vizsgát kell tenniük svéd nyelvből ahhoz, hogy képesítésüket a svéd tanítási nyelvű iskolákban is elfogadják.

A finn törvényeknek köszönhetően Finnországban az általános iskolában tanító pedagógusoknak is egyetemi végzettséggel kell rendelkezniük. A tanárképzés 1974-től az egyetemek hatáskörébe került, s egy 1979-es rendelet kimondja, hogy az általános iskolai és a középiskolai oktatásra jogosító diplomák egyenrangúak.

Oktatás és identitás

Miközben a határon túli magyar közösségek körében komoly gondot okoz, hogy számos egynyelvű magyar gyermek nem magyar tanítási nyelvű iskolába jár⁹, a finnországi svédek körében ez a probléma gyakorlatilag ismeretlen. *Tiiu Bräutigam*nak, a finn oktatási minisztérium kommunikációs igazgatójának személyes közlése szerint a balti államban csupán mintegy 200 azoknak a svéd gyerekeknek a száma, akik finn

⁸ Finnországban három önálló svéd nyelvű felsőoktatási intézmény működik, a turkui Åbo Akademi, a Vasai Főiskola, valamint a helsinki Svéd Kereskedelmi és Közgazdaságtudományi Egyetem, de a helsinki egyetemnek is van egy svéd nyelvű intézete, a Svéd Társadalomtudományi Főiskola.

⁹ Arányuk egyes kelet-szlovákiai járásokban például meghaladja a 35 százalékot.

iskolába járnak (többnyire mert szüleik olyan országrészbe költöztek, ahol nem működik svéd iskola). De talán még ennél is nagyobb sikerként értékelhető, hogy a vegyes házasságokból, azaz a kétnyelvű családokból származó diákok túlnyomó részét szüleik ugyancsak svéd iskolába íratják, ami nagymértékben képes lassítani az asszimilációs folyamatokat.

Ismeretes ugyanakkor az is, hogy az ország svéd tanítási nyelvű iskoláiban tanuló finn ajkú diákok aránya évről évre meghaladja a 10 százalékot (Lojander-Visapää 2005).

A vegyes házasságban született gyermekek iskolaválasztása

Az egyik legfontosabb kérdés, amely a kisebbségi nyelvcsoportok fennmaradását, jövőjét meghatározza, hogy milyen számban fordulnak elő vegyes házasságok, illetve hogy milyen mértékben sikerül kialakítani a vegyes házasságban született gyermekekben a kisebbséghez való kötődést, a kisebbségi identitást.

Finnország korábban svéd többségű régióiban az 1950-es évektől kezdődően nagymértékben megváltozott a lakosság nyelvi összetétele. Ennek oka egyrészt az, hogy a második világháborút követően az iparosodás megindulásával jelentős finn munkaerő áramlott a déli és nyugati – korábban erősen svéd többségű – tengerparti régiókba¹⁰ (Meinander 2006), másrészt a finn gazdaság recessziója miatt 1950 és 1980 között mintegy 60 ezer finnországi svéd – túlnyomórészt fiatal – vándorolt ki Svédországba¹¹ (Finnäs 2003).

A népesség összetételének megváltozása leginkább a nagyvárosokban követhető nyomon.

A svéd lakosság alakulása néhány nagyvárosban (%)

	Esbo (Espoo)	Vanda (Vantaa)	Borgå (Porvoo)	Vasa (Vaasa)
1950	43,0	21,7	56,9	40,4
1970	14,7	6,9	44,6	31,0
1990	10,8	4,1	37,4	27,2
2005	8,6	3,1	32,5	25,0

A korábban erősen svéd többségű területek nyelvi átszíneződésével párhuzamosan jelentősen megnőtt a vegyes házasságok száma is. A vegyes házasságok tekintetében több mint fél évszázada ismertek a nemekhez köthető különbségek, pontosabban, hogy a svéd férfiak 7–8 százalékkal gyakrabban választanak finn házastársat, mint a svéd nők. Napjainkban összességében véve 10 finnországi svédből 4 köt vegyes házasságot (Finnäs 2003).¹²

A vegyes házasságokat természetesen nem szabad ugyanúgy tekinteni, mint az emigrációt vagy a közvetlen nyelvcsereét; hatásukkal, következményeikkel azonban

¹⁰ A kikötővárosokba.

¹¹ A kivándorlási hullám azt követően indult meg, hogy 1954-ben a skandináv államok között megállapodás született a szabad munkaerő-áramlásról (Meinander 2006).

¹² Ez az arány az 1980-as évek eleje óta változatlan; évről évre a svéd férfiak 42–45, a svéd nők 35–37 százaléka választ finn házastársat (Finnäs 2003).

számolni kell (Finnäs 1986). Mivel a gyermekek identitásának alakulása szempontjából döntő jelentőséggel bír, hogy milyen tanítási nyelvű általános iskolába járnak, Finnországban évtizedek óta figyelemmel kísérik a egyes házasságban élő szülők iskolaválasztási szokásait.

Az 1970-es évek elején a kétnyelvű családokban született gyermekeknek csupán 40 százalékát regisztrálták svéd anyanyelvűként, s még ennél is kevesebbet írtak közülük svéd iskolába. A helyzet azóta jelentősen megváltozott: ma a kétnyelvű gyermekek mintegy 65 százalékát regisztrálják svéd nyelvűként, s csaknem 75 százalékuk svéd tanítási nyelvű iskolába jár (Finnäs 2003).

A svéd iskolák iránti igény megnövekedésére a szakemberek a mai napig nem tudnak egyértelmű magyarázatot adni, hiszen miközben évről évre kevesebb gyermek születik, a svéd iskolák diákjainak száma folyamatosan nő. Fjalar Finnäs, az Åbo Akademi professzora közel 10 ezer svéd általános iskolás diák nyelvi háttérét vizsgálva már 1996-ban megállapította, hogy a svéd iskolák diákjainak csupán fele érkezik homogén svéd nyelvű családból, a többi kétnyelvű, finn vagy bevándorlók gyermeke.

A svéd iskolákban tanuló diákok szülei anyanyelve szerint néhány nagyvárosban (%)

	Svéd nyelvű család	Kétnyelvű család	Finn nyelvű család
Esbo (Espoo)	36	52	12
Vanda (Vantaa)	22	65	13
Borgå (Porvoo)	61	32	7
Vasa (Vaasa)	55	35	10

(Finnäs 1996)

Az iskolaválasztási tendenciák alakulását befolyásoló tényezők

Finnországban a svéd nyelv ismerete különös jelentőséggel bír. A finnek számára mind politikai, mind gazdasági okokból fontos a skandináv államokkal való kapcsolat, így a svédül tudók elhelyezkedési lehetőségei rendszerint lényegesen jobbak, mint az egy nyelvű finneké (Köpf 1996). Meghatározó emellett, hogy Finnországban a mai napig rendkívül magas Svédország presztízse, elsősorban gazdasági ereje és a germán kultúra miatt, illetve hogy korunk piacorientált társadalmában – főként a munkaerőpiacon való versenyképesség szempontjából – a nyelvtudás milyen komoly tőkét jelent (ráadásul aki jól tud svédül, az a többi skandináv nyelvvel is boldogul).

Az iskolaválasztást befolyásoló tényezők között azonban találunk olyanokat is, melyek nem külső tényezők, hanem sokkal inkább a kétnyelvű családok belső működésére jellemzők.

Már az 1980-as évek elején bebizonyosodott, hogy a kétnyelvű családok körében az identitás megőrzésében – mind a gyermek nyelvének regisztrációjakor, mind az iskolaválasztáskor – jelentős súllyal bír, hogy az anya vagy az apa svéd, s kimutatták, hogy a gyermek anyanyelvét legtöbbször valóban az „anya nyelve” határozza meg (Finnäs 1986). A statisztikákat nyomon követve évtizedek óta kimutatható, hogy azokat a egyes házasságban született gyermekeket, akiknek édesanyja svéd, mintegy 20 százalékkal nagyobb arányban regisztrálják svéd nyelvűként és íratják svéd iskolába, mint akik-

nek édesapja svéd.¹³ Kiderült az is, hogy minél magasabb a vegyes házasságban élő szülők – különösen a svéd szülő – iskolai végzettsége, annál nagyobb az esély arra, hogy a gyermeket svéd anyanyelvüként regisztrálják és svéd iskolába adják (Finnäs 2004).

A versenyképesség érdekében ugyanakkor a svéd iskolák is igyekeznek tenni: erre példa mindenekelőtt a finn nyelv már említett anyanyelv-irányú oktatása. Ugyanakkor ismeretes – és az iskolát választó szülők számára vonzó – az is, hogy a svéd iskolák osztálylétszámai jóval a finn iskoláké alatt vannak.

Végezetül nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a kampányt, amit a finnországi svéd parlament folytat 1985 óta évről évre az iskolai beíratások idején. E kampány során a svéd érdekvédelmi szervezet egy kétnyelvű, színes broszúrát juttat el Finnország minden olyan családjába, ahol legalább egy svéd anyanyelvüként regisztrált személy él. A kiadvány – melynek címe *Ge ditt barn en gåva* [Adj egy ajándékot gyermekednek] – hosszasan taglalja az anyanyelv jelentőségét, s hasznos tanácsokat nyújt a kétnyelvű családba született gyermekek nyelvi neveléséhez.

A kétnyelvű diákok nyelvi identitása

Noha a vegyes házasságból származó, kétnyelvű gyermekek többsége ma svéd iskolába jár, ez idáig meglehetősen kevés vizsgálatot folytattak azzal kapcsolatban, hogy a valóságban hogyan is alakul ezeknek a gyermekeknek a nyelvi identitása. A probléma megközelítése érdekében négy kétnyelvű városban végeztem kérdőíves kutatást, gimnazisták körében. A kutatás színhelyeinek kiválasztásában fontos szerepet játszott, hogy mind a négy város erősen finn többségű, így a svéd iskolákban feltehetőleg nagy számban találhatóak vegyes nyelvi háttérű diákok.

A kutatásban szereplő városok lakossága és a svédek aránya

	Teljes lakosság	Svéd lakosság
Esbo (Espoo)	231704	20018 (8,60%)
Vanda (Vantaa)	187281	5848 (3,10%)
Borgå (Porvoo)	46982	15277 (32,5%)
Vasa (Vaasa)	57241	14292 (25,0%)

Választásom azért esett a gimnazistákra, mert koruknál fogva már komolyabb kérdések megválaszolására is képesek¹⁴. A kérdőívet a négy városban összesen 242, 16–17 éves diák töltötte ki. 13 kérdőív feldolgozása nem volt lehetséges, mivel hiányos adatokat tartalmaztak.

A fennmaradó kérdőívek feldolgozása során a diákokat első lépésben nyelvi háttérük, pontosabban szüleik anyanyelve szerint csoportosítottam. Ezzel kapcsolatban rend-

¹³ 1980-ban például a vegyes házasságban született gyermekek 49,9 százalékát regisztrálták svéd anyanyelvüként, ha az anya, s csak 33,3 százalékát, ha az apa volt svéd. 2002-ben ez arány 76,6:49,5 volt, ugyancsak az anya javára (Finnäs 2003).

¹⁴ Finnországban mindössze 1 százalékra tehető azoknak a száma, akik más nyelven folytatják a gimnáziumot, mint amelyen az általános iskolában tanultak (ezt igazolták személyes tapasztalataim is, hiszen a kutatásban részt vevő diákok minden esetben svéd tanítási nyelvű általános iskolába jártak).

kívül lényeges hangsúlyozni, hogy Finnország állampolgárai hivatalosan (1) finn, (2) svéd vagy (3) egyéb anyanyelvűnek vallhatják magukat – vagyis közbülső alternatíva (úgy mint „kétnyelvű”) nem létezik. Ebből adódóan előfordul, hogy egy családban az egyik szülő – vagy akár mindkettő – vegyes házasságban született és kettős nyelvi háttérrel rendelkezik, ám ez a nyelvi azonosságát tartalmazó adatban („regisztrált anyanyelv”) nem jelenik meg. Mindezt tekintetbe véve a diákok a következő csoportokba voltak sorolhatók:

A családok nyelvi összetétele

Svéd anya + svéd apa	Svéd anya + finn apa	Finn anya + svéd apa	Finn anya + finn apa
99	51	62	17

Figyelemre méltó, hogy miközben statisztikák bizonyítják, hogy a svéd iskolákban tanuló, vegyes házasságban született diákok többségének svéd nyelvű az édesanyja, a kutatásban részt vevő diákoknál ez éppen fordítva volt.

Összesen 17 diák akadt, aki mindkét szülőjét finn anyanyelvűnek jelölte meg. Mivel kutatásom a vegyes nyelvi háttérrel rendelkező diákok identitását vizsgálja, ez a csoport nem szerepel a kutatás további részében (amit a csoport alacsony, reprezentatívnek nem tekinthető létszáma is indokol).

A továbbiakban azt vetem össze, hogy milyen nyelvi háttérrel rendelkeznek, illetve milyen attitűddel viszonyulnak a svéd nyelvhez és a svéd nyelvet érintő kérdésekhez az egynyelvű svéd (N1=99) és a vegyes házasságból származó, kétnyelvű (N2=113) diákok.

Eredmények

Milyen nyelven beszéltek otthon a családban? (%)

	Csak svédül	Nagyobb részt svédül	Ugyanannyit mindkét nyelven	Nagyobb részt finnül	Csak finnül
Svéd nyelvűek	72,3	23,2	4,4	0,0	0,0
Kétnyelvűek	4,4	27,4	41,6	21,2	5,3

A táblázatból látható, hogy a svéd nyelv otthoni használata sok esetben még azokban a családokban sem kizárólagos, ahol mindkét szülő svéd anyanyelvűként van regisztrálva. Ennek oka feltehetőleg az lehet, hogy egyik vagy akár mindkét szülő vegyes házasságból származik, és ezért fontos számukra, hogy gyermekükhöz finn nyelven is szóljanak. Ugyanakkor az is látható, hogy egyetlen olyan család sincs, ahol „hivatalosan” mindkét szülő svéd anyanyelvű, ám odahaza a finn nyelv használata dominálna.

Ezzel szemben a kétnyelvű családokra – hol kisebb, hol nagyobb arányeltolódással – túlnyomórészt (90 százalékban) mindét nyelv használata jellemző. A legtöbb kétnyelvű család mindkét nyelvet ugyanannyit használja, de hozzávetőleg azonos azoknak a családoknak a száma is, ahol az egyik nyelvet többet használják, mint a másikat.

Az odahaza kizárólag finnül vagy svédül beszélők aránya meglehetősen alacsony, mindössze 10 százalék.

Fontos számodra, hogy svéd tanítási nyelvű iskolában tanulsz? (%)

	Nagyon	Meglehetősen	Nem igazán	Egyáltalán nem
Svéd nyelvűek	64,6	28,3	7,1	0,0
Kétnyelvűek	40,7	38,9	15,0	5,3

A fenti kérdésre adott válaszok alapján megállapítható, hogy a homogén svéd nyelvű családból érkező diákok számára lényegesen fontosabb, hogy svéd tanítási nyelvű iskolában tanulhatnak, mint a kétnyelvű diákok számára. Ez látható egyrészt abból, hogy míg a svéd nyelvű diákok 64,6 százaléka számára „nagyon” fontos, hogy svéd iskolába jár, a kétnyelvűek körében ez az arány csak 40,7 százalék, másrészt abból, hogy a kétnyelvűek egyötöde úgy véli, számára „nem igazán” vagy „egyáltalán nem” fontos a svéd nyelven tanulás lehetősége.

Milyen tanítási nyelvű egyetemen szeretnél továbbtanulni? (%)

	Svéd	Finn	A nyelv nem számít
Svéd nyelvűek	77,8	0,0	22,2
Kétnyelvűek	64,6	1,8	33,6

A táblázat adataiból jól látszik, hogy mind az egynyelvű, mind a kétnyelvű diákok döntő hányada svéd tanítási nyelvű egyetemen szeretne továbbtanulni, jóllehet a svéd nyelvű csoportban az arány magasabb. Egy kisebb csoport számára a nyelv nem játszik szerepet a továbbtanulás színhelyének kiválasztásában, míg mindössze 1,8 százalék azoknak a kétnyelvű diákoknak az aránya, akik kifejezetten finn nyelven szeretnének továbbtanulni.

Hogy a két vizsgált csoportnak a továbbtanulás nyelvéhez való viszonyulása között a különbség nem nagyobb, az valószínűleg annak köszönhető, hogy a diákok számára meghatározó, hogy mind az általános iskolában, mind a gimnáziumban svéd nyelven tanultak, így ez az erősebb nyelvük. De valószínűleg sokan nyom a latban a finnországi svéd egyetemek vonzereje is.

A kérdőív következő része különböző kijelentéseket tartalmazott, a diákok pedig minden esetben öt lehetséges válasz közül választhatták ki, hogy milyen mértékben értenek egyet az egyes állításokkal.

A svéd nyelvvel jól lehet boldogulni Finnországban (%)

	Teljesen	Meglehetősen	Nem annyira	Egyáltalán nem	Nem tudom
Svéd nyelvűek	5,1	34,3	48,5	11,1	1,0
Kétnyelvűek	1,8	35,4	49,6	10,6	3,5

A táblázatból jól látható, hogy az egynyelvű és kétnyelvű diákok gyakorlatilag ugyanúgy vélekednek a fenti állításról. Egyharmaduk véli úgy, hogy a svéd nyelvvel meglehetősen jól lehet boldogulni ma Finnországban, míg mindkét csoportnak közel fele-fele úgy látja, hogy a kijelentés nem teljesen igaz. Hozzávetőleg mind a kétnyelvűek, mind az egynyelvűek 10 százaléka gondolja úgy, hogy az állítás egyáltalán nem helytálló.

Finnországban a jövőben mindenkinek tudnia kell finnül (%)

	Tejlesen	Meglehetősen	Nem annyira	Egyáltalán nem	Nem tudom
Svéd nyelvűek	13,3	42,4	25,3	13,1	6,0
Kétnyelvűek	22,1	31,9	24,8	12,4	8,8

Mind az egynyelvű svéd, mind a nyelvi vegyes családban élő diákok többsége úgy érzi, hogy a jövőben minden finn állampolgárnak tudnia kell finnül. A táblázatból látható, hogy arányuk mindkét csoportban 50 százalék felett van (ha összeadjuk az állítással „teljesen” és a „meglehetősen” egyetértők arányát). A diákok egynegyede nem teljesen ért egyet az állítással, míg 12–13 százalékuk kifejezetten visszautasítja.

A svéd nyelv régimódi/elavult/idejétmúlt Finnországban (%)

	Tejlesen	Meglehetősen	Nem annyira	Egyáltalán nem	Nem tudom
Svéd nyelvűek	0,0	5,1	27,3	61,6	6,1
Kétnyelvűek	0,9	9,7	38,9	42,5	8,0

Az állítást, miszerint a svéd nyelv régimódi lenne Finnországban, a megkérdezettek döntő többsége visszautasítja. Ugyanakkor jól látható, hogy a kétnyelvűek és a svéd nyelvűek nem azonos arányban: utóbbiak körében csaknem 20 százalékkal vannak többen azok, akik az állítással egyáltalán nem értenek egyet, ami azt jelzi, hogy a csoport részéről jóval erőteljesebb a visszautasítás.

Finnország számára Svédország a legfontosabb ország (%)

	Tejlesen	Meglehetősen	Nem annyira	Egyáltalán nem	Nem tudom
Svéd nyelvűek	1,0	11,1	25,3	55,6	7,1
Kétnyelvűek	0,0	4,4	28,3	53,1	14,2

Bár a svéd nyelvűek között többen vannak, akik „meglehetősen” egyetértenek az állítással, hogy Finnország számára Svédország a legfontosabb ország, arányuk nem különösebben számottevő. A két csoport ugyanakkor közel azonos arányban jelölte meg a „nem annyira” és az „egyáltalán nem” válaszlehetőségeket (80–80 százalék), ami azt jelzi, hogy sem a kétnyelvűek, sem a svéd nyelvűek nem kötődnek Svédországhoz.

Megjegyzés: e számunkra, magyarok számára talán érthetetlennek tűnő jelenség oka egyrészt abban keresendő, hogy Finnország 1809-ben volt utoljára a svéd birodalom része, másrészt, hogy a finn állam nem Svédországtól, hanem Oroszországtól nyerte el függetlenségét (1917-ben). A finnországi svédek teljes mértékben svédnek érzik magukat, de ugyanennyire finnek is. Külön identitásuk van, amely mind a finn ajkú finnekétől, mind a svédországi svédekétől eltér¹⁵, ez azonban a legkevésbé sem jelenti azt, hogy identitásuk „gyengébb” vagy „kevesebb” lenne. Finnország iránt táp-

¹⁵ A svájci németek identitásában sem jelenik meg a Németországhoz fűződő viszony, bármennyire kötődjenek is a német nyelvhez és kultúrához.

lált lojalitásukat ugyanakkor minden bizonnyal az is rendkívül pozitívan befolyásolja, hogy az állam nemhogy nem diszkriminálja őket, hanem minden feltételt biztosít, hogy megőrizhessék identitásukat.

Klassz dolog svédül beszélni (%)

	Teljesen	Meglehetősen	Nem annyira	Egyáltalán nem	Nem tudom
Svéd nyelvűek	46,5	24,2	15,1	6,1	8,1
Kétnyelvűek	27,4	29,2	17,7	15,9	9,7

A táblázat adataiból jól látható, a svéd nyelvhez való érzelmi kötődésre vonatkozó kijelentéssel meglehetősen eltérő módon azonosul az egynyelvűek és a kétnyelvűek csoportja. Míg a svéd nyelvűek 46,5 százaléka teljes mértékben osztja a véleményt, miszerint „klassz dolog svédül beszélni”, a kétnyelvű családból származók körében ez az arány mintegy 20 százalékkal (!) alacsonyabb, mindössze 27,4 százalék. Ugyancsak figyelem reméltó, hogy míg a svéd nyelvűek körében a megkérdezettek 6,1 százaléka utasítja vissza egyértelműen a fenti állítást, a kétnyelvűeknél ez az arány jócskán magasabb: 15,9 százalék.

Még klasszabb finnül beszélni (%)

	Teljesen	Meglehetősen	Nem annyira	Egyáltalán nem	Nem tudom
Svéd nyelvűek	5,1	9,1	41,4	36,4	8,1
Kétnyelvűek	8,8	13,3	38,9	29,2	9,7

Az előző állítás ellenpárjának tekinthető állításhoz kapcsolódó attitűdökben ismét nyomon követhető a két csoport identitása közti különbség. A kétnyelvűek körében többen vannak, akik úgy érzik, hogy „klasszabb dolog” finnül beszélni, mint svédül, illetve kevesebben vannak körükben azok, akik e kijelentést egyértelműen visszautasítják.

Végezetül két kérdés, melyek a nyelvhez való kötődésre, illetve az identitásra vonatkoznak.

Véleményed szerint melyik nyelvet fogod többet használni felnőtt korodban? (%)

	Svéd	Finn	Nem tudom
Svéd nyelvűek	77,8	5,1	17,1
Kétnyelvűek	27,4	32,7	39,8

A felnőttkori nyelvhasználatára vonatkozó kérdés meglehetősen megosztotta a két csoportot: míg a svéd nyelvű diákok csaknem 80 százalékának nincsenek kétségei afelől, hogy felnőtt korában a svéd nyelvet fogja többet használni, a kétnyelvűeknek alig több mint egynegyede állítja határozottan ugyanezt, mintegy egyharmaduknak pedig meggyőződése, hogy a két nyelv közül a finnt használja majd többet.

Mivel arányuk a korábbi adatokhoz képest szokatlanul magas, nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat sem, akik tartózkodnak a válaszadástól, vagyis bizonytalanok azt

illetően, hogy melyik nyelvet fogják használni többet felnőtt korukban: az egynyelvű svédek esetében ez az arány 17,1 százalék, míg a kétnyelvűeknél ennek több mint duplája, 39,8 százalék.

Milyen identitásúnak érzed magad? (%)

	Svéd nyelvű	Kétnyelvű	Finn nyelvű
Svéd nyelvűek	68,7	31,3	0,0
Kétnyelvűek	10,6	80,5	8,8

A közvetlenül a nyelvi identitásra vonatkozó kérdésre adott válaszok meglehetősen érdekes eredményt mutatnak. A svéd nyelvűek csoportjában – ahol a diákok mindkét szülője svéd anyanyelvűként van regisztrálva – a megkérdezettek alig több mint kétharmada vallja „teljes egészében” svéd nyelvűnek magát, egyharmaduk saját bevallása szerint kétnyelvű. A kétnyelvűek csoportjában pedig – ahol csak az egyik szülő van svéd anyanyelvűként regisztrálva – mindössze a válaszadók egytizede vallja magát svéd nyelvűnek, több mint 80 százalékuk kétnyelvűnek vallja magát.

Korreláció

Természetesen felmerült a kérdés: vajon kimutatható-e kapcsolat a családban használt nyelv – mint háttérváltozó – és az egyes kérdésekre adott válaszok, illetve a különböző állításokhoz kapcsolódó attitűdök között? A kutatás e tekintetben meglehetősen érdekes eredményt hozott. Eszerint elmondható, hogy a megkérdezettek körében a családi nyelvhasználat *nem* befolyásolja, hogy a diák számára fontos-e a svéd iskola, ahol tanul; hogy mely nyelven szeretne továbbtanulni; sőt még azt sem, hogy számára melyik nyelven „klasszabb” beszélni; illetve hogy megítélése szerint felnőtt korában melyik nyelvet fogja többet használni.

Egy valami azonban feltétlenül kapcsolatba hozható a családban használt nyelvvel: maga a nyelvi identitás.

- A svéd nyelvű csoportba tartozó, de magukat „kétnyelvűnek” valló diákok 79,1 százaléka a családban a finn nyelvet is használja.
- A kétnyelvű csoportba tartozó, de magukat „svéd nyelvűként” azonosító diákok 83,3 százaléka kizárólag vagy többnyire a svéd nyelvet használja a családban.
- A kétnyelvű csoportba tartozó, de magukat „finn nyelvűnek” megjelölő diákok 90 százaléka kizárólag vagy nagyjából a finn nyelvet használja a családban.

Következtetések

Amióta Finnországban általánossá vált a „kétnyelvű” (egyén) kifejezés használata, a szó jelentését sokan félreértelmezik. Míg egyesek pusztán nyelvtudást, két nyelvben való jártasságot értenek rajta, mások számára a fogalom a nyelvi identitás egy formáját, tulajdonképpen kettős nyelvi azonosságtudatot jelent¹⁶.

Catharina Lojander-Visapää finnországi svéd kétnyelvűség-kutató szerint az egyik kategóriába azok tartoznak, akik – identitásukat tekintve – valójában finn vagy svéd

¹⁶ Ezért kérdéses többek között, hogy vajon mennyire tükrözi a valóságot, amikor a gimnazisták magukat „kétnyelvű” identitásuként határozzák meg.

anyanyelvűek, ám a másik nyelvet magas szinten beszélnek, míg a „kétnyelvű identitással rendelkező” egyének számára természetes és normális, hogy – élethelyzetektől függően – váltogatják a nyelveket, mindkettőt folyamatosan használják, és mindkettőhöz kötődnek (Lojander-Visapää 2005). Lojander-Visapää ezért úgy véli, a kétnyelvű identitásúak külön társadalmi csoportot alkotnak, amely mind a finn nyelvűekétől, mind a svéd nyelvűekétől eltérő attribútumokkal jellemezhető.

Ha ezt elfogadjuk, a kutatásban szereplő kétnyelvű diákok csoportjáról – azaz akiknek csak egyik szülője van svéd nyelvűként regisztrálva – többek között elmondható, hogy bár 80,5 százalékuk „kétnyelvűnek” vallja magát:

- 79,6 százalékuk számára fontos, hogy svéd iskolában tanulnak;
- 64,6 százalékuk svéd tanítási nyelvű egyetemen szeretne továbbtanulni;
- és csupán 22,1 százalékuk érzi úgy, hogy finnül „klasszabb” beszélni, mint svédül.

Mindezekből az is jól látszik, hogy ha *identitását tekintve* a „kétnyelvű” csoport el is tér az egynyelvű svéddekétől, *jellemzőit* tekintve nem jelentős mértékben. Ez pedig azt is feltételezi, hogy a svéd nyelv irányába nagy valószínűséggel életük további szakaszában is – például amikor felnőttként iskolát fognak választani gyermekük számára – nyitottak maradnak.

Záró gondolatok

A finnországi svéddek Európa-szerte modellértékűnek tartott helyzetét sokan és sokféleképpen vizsgálták már.¹⁷ Az iskolaválasztási szokások hátterének, illetve a kétnyelvű diákok identitásának elemzése elsősorban azért figyelemre méltó, mert bizonyítékát adja annak, hogy a korábbi kedvezőtlen iskolaválasztási tendenciák – igyekezettel és szervezethez – pozitív irányba fordíthatók, s így azok a gyermekek sem vesznek el a kisebbségi közösség számára, akik vegyes házasságban születtek. Az írásban foglaltak ezért a határon túli magyar közösségek számára mindenképpen ösztönzően hathatnak.

IRODALOM

- Finnäs, Fjalar (1986): Den finlandsvenska befolkningsutvecklingen. Ett analys av en språkgrupps demografiska utveckling och effekten av blandäktenskap. In: *Svenska litteratursällskapet i Finland* — (1997): Social integration, heterogeneity, and divorce: the case of the Swedish-speaking population in Finland. *Acta Sociologica* 40. pp. 263–77.
- (2003): Finlandsvenskarna 2002. En statistisk rapport. In: *Svenska Finlands Folkting*.

¹⁷ Finnországban a svéddek körében lényegesen kevesebb a válás (Finnäs 1997) és alacsonyabb a munkanélküliség (Saarela – Finnäs 2002), mint a finnknél. A svéddek emellett tovább élnek, mint a finnek – nők esetében a különbség átlagosan 8, férfiaknál 6 év (Hyppä – Mäki 2001) és több újságot olvasnak (Moring 2002); ezen kívül a svéddek körében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya is jóval magasabb, mint a többségi népcsoporton belül – Finnországban a diplomásoknak mintegy 8 százaléka svéd anyanyelvű (Saarela – Finnäs 2003). De kimutatták például azt is, hogy a svéd iskolába járó, vegyes házasságban született gyermekek 14 százalékának, míg a finn iskolában tanuló, szintén vegyes házasságban született gyermekek 24 százalékának váltak el szülei (Finnäs 1997).

- (2003): Migration and Return-Migration among Swedish-speaking Finns. In: Höglund, R. – M. Jäntti – G. Rosenqvist (szerk.): *Statistics, Econometrics and Society: Essays in Honour of Leif Nordberg*. Research Reports No. 238. Statistics Finland, Helsinki, pp. 41–54.
- (1996): Elevtillströmningen till svenska grundskolor. In: Institutet för finlandssvensk samhällsforskning, Åbo akademi, Vasa (Vaasa) Rapport nr 30.
- Herberts, Kjell – Ann-Sofi Landgårds (1992): Tvång eller privilegium? Debatten om obligatorisk svenskundervisning i den finska grundskolan. Institutet för finlandssvenska samhällsforskning. Åbo akademi, Vasa (Vaasa).
- Hyypä, M.T. – J. Mäki (2001): Why do Swedish-speaking Finns have a longer active life? An area for social capital research. *Health Promotion International* 16, March 2001. pp. 55–64.
- Junger Anna (2004): Swedish in Finland. In: *Virtual Finland* (www.virtual.finland.fi).
- Köpf Eszter (1996): A finnországi svéd kisebbség helyzete. *Regio* 1996/1.
- Lojander-Visapää, Catharina (2005): Tvåspråkigheten medför problem? *Nya Argus* 8/2005
- (1996): Språkmiljö och skolval i Helsingfors SSKH meddelanden Nr 41. Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors Universitet.
- Meinander, Henrik (2006): *Finlands historia*. Söderströms, Finland.
- Mirnic Károly (1998): Várható hanyatlás a vajdasági magyar tannyelvű általános iskolai hálózatban. *Magyar Kisebbség* 1998/3–4 sz. pp. 203–21.
- Saarela, Jan – Fjalar Finnäs (2003): Social Background and Education of Swedish and Finnish Speakers in Finland. *European Journal of Education* Vol. 38. No. 4.
- (2002): Unemployment and native language: the Finnish case. *Journal of Socio-Economics*.
- Sándor Anna (2000): *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség*. Pozsony: Kalligram.
- Sorbán Angella (1997): „Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen.” Az asszimiláció természetrajzához. *Magyar Kisebbség* 6. évf. 21. sz.
- Szépe György (1996): Az anyanyelv-használat mint emberi jog. *Nyelvünk és Kultúránk* 94–95. pp. 101–17. (Újraközölve a *Nyelvpolitika: múlt és jövő* című kötetben, Iskolakultúra-könyvek 7. Pécs, 2001. pp. 52–71.)